

Arhe XVIII, 36/2021
UDK 1 Heidegger M.

111.852

165.23

114

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2021.36.53-72>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

UNA POPOVIĆ¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

PITANJE O STVARI: HAJDEGER O KATEGORIJALNIM BIVSTVUJUĆIMA

Sažetak: Ovo istraživanje posvećeno je problemu razmatranja bivstvjućih različitih od čoveka u Hajdegerovoj misli tridesetih godina XX veka. Cilj rada je da se ukaže na značaj ovog problema u poznoj Hajdegerovoj filozofiji, a spram pozicija rane faze. U radu ćemo pojam stvari uzeti kao odlikovani pojam za ovaj tip bivstvjućih, a problem prostora predstaviceemo kao nit vodilju za njihovo tumačenje. Rezultati analiza trebalo bi da omoguće precizniji rad na razmatranju pitanja o umetničkom delu, tvorevini i slično.

Ključne reči: Martin Hajdeger, stvar, kategorijalna bivstvjuća, prostor, mesto

Hajdegerova (Martin Heidegger) filozofska delatnost obeležena je pitanjem o bivstvovanju, koje Hajdeger razume kao ključno pitanje kako sopstvene, tako i filozofije uopšte. Ovo pitanje postavljeno je u kritici tradicije, koja po Hajdegeru previđa problem *ontološke diferencije*, tako da se bivstvovanje razume kao neko izuzetno bivstvjuće.

U osnovi sprovođenja takvog gesta, smatra Hajdeger, leži usmerenost na bivstvjuća koja uobičajeno nazivamo objektima, predmetima ili stvarima – usmerenost koja je prirodna za način ljudskog mišljenja i postojanja.² Upravo takva bivstvjuća postala su model metafizičkih analiza, te se i poimanje bivstvovanja u tradiciji izgrađivalo

---

¹ E-mail adresa autorke: unapopovic@ff.uns.ac.rs

² Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988, str. 13, 16.

s obzirom na njih; model se, potom, primenjivao i na čoveka.³ Prema Hajdegeru, navedeni gest pogrešan je, te je njegova namera da umesto objekata i stvari za model sopstvene ontologije izabere čoveka.⁴ Pitanje o tubivstvovanju, što je Hajdegerov novi termin za ontološku konstituciju čoveka, tako postaje *provodno i pomoćno pitanje* analiza koje bi, u krajnjem, trebalo da dovedu do ispravnog postavljanja pitanja o bivstvovanju kao takvom.

Činjenica da Hajdeger nije dovršio *Bivstvovanje i vreme*, odnosno da njegovi zaokruženi delovi nude samo analizu tubivstvovanja, vodila je izuzetnom naglašavanju čoveka i egzistencije u interpretacijama. Pri tome, u senci ostaje Hajdegerov interes za stvari i predmete, za bivstvujuća čiji je način bivstvovanja različit od onog karakterističnog za čoveka. Usvajajući terminološku razliku kojom se Hajdeger služi upravo u *Bivstvovanju i vremenu*, način bivstvovanja tubivstvovanja nadalje ćemo označavati *egzistencijalnim*, a način bivstvovanja stvari, predmeta i objekata *kategorijalnim*.⁵

Ipak, iako u fundamentalnoj ontologiji Hajdeger insistira na ontološkoj diferenciji između čoveka sa jedne, te stvari, predmeta i objekata sa druge strane, značaj *Analitike tubivstvovanja* kategorijalna bivstvujuća stavlja u drugi plan. Takva slika se, međutim, bitno menja tridesetih godina XX veka, kada počinje zasnivanje poznog Hajdegerovog mišljenja. U okretu (*Kehre*) od ranih pozicija, Hajdeger posebnu pažnju posvećuje upravo kategorijalnim bivstvujućima. Ključni termin koji on u tom pogledu bira je pojam *stvari* (*Sache*), koji, za sada, treba uzeti kao relativno neutralnu oznaku za bića koja nisu čovek, za kategorijalna bivstvujuća uopšte. Tako on u predavanju *Stvar* iz 1950. godine kaže: „Ono stvarno što je tipično za stvar ostaje skriveno, zaboravljeno. Suština stvari nikad ne izlazi na videlo, to jest o njoj se

---

³ Tako Hajdeger govori i u poznoj filozofiji. Up. Хајдегер, М., „Извор уметничког дела”, у: *Шумски путеви*, Плато, Београд, 2000, стр. 11, 18.

⁴ Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, str. 12.

⁵ Up. *Ibid.*, str. 49. Slična pojmovnost se pojavljuje, ali i razrađuje, i u poznim radovima. Up. Хајдегер, М., *Увод у метафизику*, Ейдос, Врњачка Бања, 1997, стр. 168-169.

nikad ne zbori”, implicirajući da pitanje o stvari sada treba naglašeno postaviti.⁶

Pitanje o stvari u naslovu rada ukazuje na nameru da ovde ispitamo to pomeranje Hajdegerovog interesa: cilj nam je da osvetlimo značaj fokusa na bivstvujuća koja nisu čovek, kao i način na koji ih Hajdeger tematizuje u poznoj misli. Pri tome ćemo se prevashodno orijentisati na period tridesetih godina XX veka: radovi iz tog perioda početka izgradnje poznih pozicija, smatramo, omogućavaju bolje razumevanje izmene Hajdegerovog pristupa kategorijalnim bivstvujućima.

NOVO RAZUMEVANJE KATEGORIJALNIH BIVSTVUJUĆIH

Pitanje o stvari u Hajdegerovoj poznoj filozofiji ne treba shvatiti kao jednoznačno; upravo to se može uzeti kao ključna razlika u odnosu na rane radove. Sam izbor termina *stvar* (*Sache*) ovde ima osoben smisao: Hajdeger ga bira kao poželjniju alternativu takođe tradicionalnim terminima *predmeta* (*Gegenstand*) i *objekta* (*Objekt*), u nameri da posredno ukaže na to da novovekovna paradigma, kojoj ovi pojmovi pripadaju, ima svoje korene u starijoj tradiciji. Pojam stvari, dakle, treba uzeti kao pojam koji se odnosi na sva bivstvujuća koja nisu čovek, i to tako da ukazuje na tradiciju njihovog metafizičkog razumevanja.

Sa druge strane, Hajdeger nesumnjivo ne želi da zadrži tradicionalno razumevanje ovog tipa bivstvujućih, te izbor navedenog termina treba uzeti sa rezervom. U skladu sa ciljem *prevladavanja metafizike*,⁷ Hajdeger tematizacijom stvari želi upravo da isključi tradicionalna podrazumevanja, te da ponudi nov pogled na kategorijalna bivstvujuća. Ukoliko metafiziku treba prevladati, te ako je ona izgrađena u nivelaciji ontološke diferencije – prema modelu stvari, onda se za stvar

---

⁶ Хајдегер, М., „Ствар”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999, стр. 135.

⁷ Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji. Iz događaja*, Naklada Breza, Zagreb, 2008, str. 149.

mora ponuditi drugačije ontološko tumačenje.⁸ Upravo to je Hajdegerova namera, a počev od tridesetih godina XX veka on je postupno, ali sistemski i sprovodi.

Kako smo pomenuli, tridesete godine XX veka period su sudara ranih fundamentalno-ontoloških i novih pozicija povesnog mišljenja bivstvovanja. U pogledu na kategorijalna bivstvujuća, to znači da se ispitivanje stvari sprovodi iz nove perspektive, te da se uloga tog pitanja razlikuje od one u fundamentalnoj ontologiji; zapravo, ono sada ima funkciju sličnu onoj koju je u *Bivstvovanju i vremenu* imalo pitanje o tubivstvovanju. Ipak, uprkos sličnostima, funkciju i status ta dva pitanja važno je razdvojiti: za razliku od *pitanja o tubivstvovanju* u ranim radovima, *pitanje o stvari* u poznoj filozofiji *nije jedino* odlikovano pitanje putem kog se izgrađuje pristup pitanju o bivstvovanju kao takvom.⁹

U oba slučaja radi se o pitanju o bivstvovanju kao takvom; i pitanje o tubivstvovanju i pitanje o stvari (kao i druga pitanja) predstavljaju samo pomoćne strategije za izgradnju pristupa ovom ključnom problemu. Ipak, status *pomoćnih pitanja* u ranim i poznim radovima ne može se poistovetiti, zbog toga što je u međuvremenu promenjen i status ključnog pitanja. Hajdeger to i eksplicira u čuvenom seminaru u Le Toru 1969. godine: pitanje o bivstvovanju on predstavlja preko dve formulacije – najpre, u ranim radovima kao *pitanje o smislu bivstvovanja*, a potom, u poznoj filozofiji, kao *pitanje o istini bivstvovanja*.¹⁰

Dve formulacije bi trebalo jasno da naznače promenu u načinu pristupa tom pitanju, a za našu analizu to znači da se, shodno njegovoj

---

⁸ Up. Хајдегер, М., „Превладавање метафизике”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999, стр. 53, 56, 64.

⁹ Razliku rane i pozne filozofije Hajdeger u *Prilozima filozofiji* jasno označava kao razliku koja se izgrađuje na poligonu promene miljenja pitanja o bivstvovanju od statusa *vodećeg pitanja (Leitfrage)* do statusa *temelnog pitanja (Grundfrage)*. Štaviše, sopstvenu delatnost Hajdeger vidi upravo kao napor da se takvo pomeranje izvede. Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 175, 197, 217, 381.

¹⁰ Up. Heidegger, M., „Seminar in Le Thor 1969”, in: *Seminare*, GA 15, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1986, str. 335.

promeni, menjaju smisao i uloga pomoćnih pitanja. Kako vidimo, ključna promena ovde je da za rešavanje *pitanja o smislu bivstvovanja* imamo samo jedno pomoćno pitanje – *pitanje o tubivstvovanju*, dok u slučaju *pitanja o istini bivstvovanja* imamo više takvih pomoćnih pitanja; za sada smo pomenuli *pitanje o stvari*, ali i *pitanje o tubivstvovanju*, postavljeno sa novih i izmenjenih pozicija.

Pitanje o stvari je u ovom pogledu dodatno zanimljivo, jer se ono i samo grana u nekoliko pravaca. Za razliku od ranih pozicija, gde su bivstvjuća drugačija od čoveka bila bez razlike zahvaćena kao *pribor* (kategorijalna bivstvjuća), u poznoj filozofiji se jednoznačnost rasipa na nekoliko smisaonih pravaca. Klasični primer toga zatičemo u predavanjima *Izvor umetničkog dela* iz 1935-1936. godine, gde Hajdeger razlikuje pojmove *stvari*, *tvorevine* (*Zeug*) i (umetničkog) *dela* (*Werk*).¹¹ Tu on jasno pokazuje da pojam stvari smatra dominantnim upravo zbog tradicionalno-metafizičkog primata, koji implicira da se tvorevina i delo imaju uzeti za neke osobene vrste stvari.¹²

Svakako, Hajdegerov napor ide ka tome da se pojmovi tvorevine i dela oslobode tradicionalnog zahvata, pri čemu je fokus nesumnjivo na delu: tako se do konačnog određenja suštine umetnosti dolazi u potezu koji fokusira odnos između tvorevine i dela (ne i stvari), te, u konačnom, upravo delo pokazuje istinu tvorevine.¹³ Polazeći od ovih predavanja, možemo konstatovati da se pitanje o stvari transformisalo u bar tri pitanja – *pitanje o stvari* (kao takvoj), *pitanje o tvorevini* i *pitanje o umetničkom delu*. Shodno rečenom, pitanja o tvorevini i delu ne bi više trebalo smatrati za instance pitanja o stvari; ovo su sada zasebna pitanja.

Pitanje o tvorevini i pitanje o delu signaliziraju šire teme Hajdegerovog interesa u poznoj filozofiji – reč je o *problemu tehnike* i *problemu umetnosti*. Svako od njih ima posebnu ulogu: pitanje o tehnici vezano je za kritiku savremenog razumevanja bivstvovanja i kritiku novovekovne metafizike, na kojoj isto, prema Hajdegeru, počiva, dok je pitanje o umetnosti usmereno na iskivanje novih puteva filozofije. S

---

¹¹ Ур. Хајдегер, М., „Извор уметничког дела”, стр. 10, 16-17.

¹² Ур. *Ibid.*, стр. 10-11.

¹³ Ур. *Ibid.*, стр. 22, 23.

obzirom na veliku pažnju koju Hajdeger posvećuje ovim problemima, pitanje o stvari iznova ostaje u drugom planu.

Karakteristična crta sva tri navedena pitanja – pitanja o stvari, tehnici (tvorevini) i umetnosti (delu) – jeste Hajdegerova kritika njihovog metafizičkog razumevanja. Naime, iako je pitanje o stvari naročito vezano za kritiku metafizike, a pitanje o tehnici za kritiku metafizičkih osnova savremenosti, ni jedno od njih nema primat u pogledu navedenih akcenata; na svakom od ovih puteva mišljenja tradicija, ali i novo mišljenje, sagledavaju se iz neke specifične pozicije. Isto važi i za pitanje o umetnosti, o čemu Hajdeger govori direktno u smislu *prevladavanja estetike*, iznova specifično vezano za novovekovlje.¹⁴ Slično tome, iako je pitanje o umetnosti postavljeno kao prostor iskivanja novog filozofskog mišljenja, u duhu opaske o umetnosti kao onog spasonosnog, nema sumnje da se i sama ta opaska izvodi u sučeljavanju sa pitanjem o tehnici, te da je ono, makar i u negativnom gestu, deo (pozitivnog kraka) prevladavanja metafizike i tradicije.¹⁵

Ipak, iako su kritika tradicije i iskivanje novog mišljenja tačke između kojih osciliraju i povezuju se navedena tri pitanja, ono što ta uplitanja vodi je njihov status *pomoćnih pitanja* u odnosu na *pitanje o bivstvovanju*. Drugim rečima, zajedničko za tri pitanja je njihova veza sa pitanjem o istini: upravo tako Hajdeger i predstavlja svoje pomeranje razumevanja kategorijalnih bivstvujućih u poznim radovima, o čemu govori na više mesta.

Veza pitanja o istini i skupa pitanja posvećenih oblastima kategorijalnih bivstvujućih, međutim, u poznim radovima nije postavljena samo formalno, kao veza pripremnih i centralnog pitanja. Naprotiv, kako bi ove formalne odnose uopšte mogao da stavi u pogon, Hajdeger se odlučuje za više „sadržinski” pristup – za odabir još jedne teme koja bi, ovaj put imanentno, povezala sva navedena pomoćna pitanja; radi se o *problemu prostora*.

---

¹⁴ Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 408-409.

¹⁵ Up. Хајдегер, М., „Питање о техници”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999, str. 32.

Drugačije rečeno, funkcionalni odnos pitanja o stvari, tehnici i umetnosti prema nadređenom pitanju o istini svodi se na to da su prva tri pomoćna područja čijim se istraživanjima priprema mogućnost postavljanja i odgovaranja na pitanje o istini. Shodno tome, povratno se i preplitanja tri pripremna i pomoćna pitanja pokazuju smislenim samo s obzirom na tu nadređenu i zajedničku perspektivu. Ipak, da bi tri pomoćna pitanja mogla da ostvare svoju funkciju, ona moraju biti povezana imanentno – što znači da ona dele neku okosnicu oko koje se pozicioniraju.¹⁶ Ta okosnica upravo je problem prostora, što znači da su prostornost stvari, tvorevine i dela – tri različite prostornosti – ono putem čega treba doći do istine bivstvovanja u vezi sa ovakvim bivstvujućima.¹⁷

Odnos pitanja o istini i problema prostora jedan je od najintringantnijih u Hajdegerovoj poznoj filozofiji. Razlog je pominjani seminar u Le Toru, gde Hajdeger pominje i *pitanje o mestu (Ort) bivstvovanja*, odnosno *topologiju bivstvovanja*.¹⁸ Dato je bilo povod za jednu od najuticajnijih interpretacija Hajdegerove misli, onu Ota Pegelera (Otto Pöggeler), koji zastupa tezu da je treća faza Hajdegerove filozofije upravo topologija bivstvovanja.¹⁹ Prema Pegeleru, pitanje o bivstvovanju konačni oblik dobija upravo u vezi sa problemom prostora.

Pegelerovom tumačenju suprotstavio se drugi ključni interpretator, F.-V. fon Herman (Friedrich-Wilhelm von Hermann), ukazujući na to da je u istom seminaru Hajdeger *povezao* pitanje o istini i pitanje o mestu, tako da je drugo obuhvaćeno i određeno prvim.²⁰ U ovom istraživanju i mi pratimo fon Hermana, te Hajdegerovu filozofiju razumemo kao podeljenu na dve, a ne na tri faze. Ipak, to ne znači

---

¹⁶ Up. Young, J., *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, str. 101.

¹⁷ Up. Sharr, A., *Heidegger for Architects*, Routledge, London, 2007, str. 26.

¹⁸ Up. Heidegger, M., „Seminar in Le Thor 1969”, str. 335.

¹⁹ Up. Pöggeler, O., *Heidegger u svom vremenu*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005, str. 10-11.

²⁰ Up. Heidegger, M., „Seminar in Le Thor 1969”, str. 344; von Hermann, F.-W., *Heideggers Philosophie der Kunst. Eine systematische Interpretation der Holzwege-Abhandlung „Der Ursprung des Kunstwerkes”*, Vittorio Klosterman, Frankfurt am Mein, 1994, str. 28-29.

zanemarivanje problema prostora u poznoj Hajdegerovoj misli; naše ključno pitanje vezano je upravo za njega.

Prvo na šta moramo obratiti pažnju je kontrast između naglaska prostora (*Raum*) u poznim radovima i fokusiranja vremena (*Zeit*) u fundamentalnoj ontologiji. Pitanje prostora u poznim radovima ima autonomiju u odnosu na pitanje vremena: u okvirima *Bivstvovanja i vremena* ono je zadobilo kraću tematizaciju, ali je Hajdeger jasno istakao da vreme tu ima i egzistencijalni i ontološki primat.²¹ U poznim radovima, međutim, prostor i vreme razumeju se kao jednakoizvorni, odnosno kao *vreme-prostor (Zeit-Raum)*.²²

Uravnoteženje tretiranja prostora i vremena, čak do preplitanja u jedinstveni fenomen,²³ tumačimo u duhu opisanog mnoštva pripremnih pitanja spram pitanja o istini bivstvovanja. Kao što je ekskluzivnost pitanja o tubivstvovanju u odnosu na pitanje o smislu bivstvovanja zamenjena ravnopravnošću nekoliko pripremnih i pomoćnih pitanja u odnosu na pitanje o istini bivstvovanja, tako se i rani primat vremena dopunjava jednakim statusom prostora i vremena, njihovim strukturnim jedinstvom u formulaciji vreme-prostora.²⁴ Ovde, dakle, nije reč o inverziji prostora i vremena, pri čemu bi prostor preuzeo primat vremena iz ranih radova. Naprotiv, reč je o njihovoj *naporednosti*, koja odgovara uvažavanju jednako otvorenih mogućnosti ispitivanja istine bivstvovanja polazeći od čoveka sa jedne, te polazeći od stvari sa druge strane. U redovima koji slede, nastojaćemo da ukratko prikažemo kako tako mišljen prostor otvara novo razumevanje kategorijalnih bivstvujućih.

---

²¹ Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, str. 418.

²² Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 39, 164-165, 218-219, 308, 312; Хајдегер, М., *Питање о ствари/Кантова теза о битку*, Плато, Београд, 2009, str. 21; Kockelmans, J. J., *On the Truth of Being. Reflections on Heidegger's Later Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington, 1984, str. 69-70.

²³ Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 70, 249.

²⁴ Up. von Hermann, F.-W., *Wege ins Ereignis. Zu Heideggers, Beiträgen zur Philosophie*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1994, str. 38.

KATEGORIJALNA BIVSTVUJUĆA I PROSTOR

Kada je reč o Hajdegerovom poimanju prostora, dve su tačke koje ga obeležavaju jednako u ranim i poznim radovima. Reč je o kritici tradicionalnog razumevanja ovog pojma, te, sa druge strane, o uvažavanju njegove mnogoznačnosti – postojanja *više različitih prostornosti*.²⁵

Već u *Bivstvovanju i vremenu* Hajdeger pojam prostora vezuje za ontološku problematiku, a potom ukazuje na prikrivene metafizičke osnove pojma prostora utkanog u novovekovni projekat nauke. Okosnica kritike tiče se jednoznačnosti pojma prostora u tradiciji: prema Hajdegerovom sudu, tradicija prostor razume kao prazan okvir unutar kog se situiraju pojedinačna bića i događaji, zauzimajući u njemu određena mesta-lokacije (*Plaz*).²⁶ Ova paradigma pojam prostora nadređuje pojmu mesta, te predviđa njegovu jednoobraznost i homogenost za sva bivstvujuća i događaje. Nasuprot tome, Hajdeger predlaže bar dve različite vrste prostora i prostornosti – onu koja karakteriše kategorijalna bivstvujuća i onu koja pripada tubivstvovanju;²⁷ egzistencijalna prostornost temeljniji je fenomen i osnova tumačenja kategorijalne.²⁸

Razlika ostaje na snazi i u poznim radovima, ali se dodatno razrađuje. Prvo pomeranje je odustajanje od teze da se kategorijalna prostornost mora tumačiti polazeći od egzistencijalne.²⁹ Iako to ne znači ukidanje njihove veze, Hajdeger će pokušati da kategorijalnu prostornost fokusira polazeći od nje same i priznajući joj status zasebnog fenomena. Pitanja o stvari, tvorevini i delu upravo su instance te namere.

---

²⁵ Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, str. 128.

²⁶ Up. *Ibid.*, str. 108-109, 128.

²⁷ Up. *Ibid.*, str. 59-60.

²⁸ Up. Malpas, J. E., *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, The MIT Press, Cambridge, 2006, str. 63.

²⁹ Ona je komplementarna odustajanju od utemeljenja prostornosti u vremenitosti. Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 369; Хајдегер, М., *Питање о ствари/Кантова теза о битку*, str. 21.

Druga ključna razlika, nagoveštena i u *Bivstvovanju i vremenu*, jeste fokusiranje problema prostora na primat *mesta (Ort)*.³⁰ U kontrastavu spram tradicije, Hajdeger će primat prostora nad mestom invertovati u primat mesta nad prostorom; pri tome se pojam mesta razume kao *Ort*, a ne više kao *Plaz* (lokacija u prostoru).³¹ To znači da se smisao prostora sada mora ispitivati polazeći od fenomena mesta, a ne obrnuto: mesta, stoga, nisu puke pozicije u prostoru. Shodno tome, prvi Hajdegerov zadatak je da pronade način na koji može da zahvati fenomen mesta, a time i da obezbedi pristup problemu prostora.³² Taj zadatak, međutim, ispunjen je fokusiranjem nekategorijalnih bivstvjućih kao *osobnih mesta*.³³

Važno je primetiti da se i u poznoj filozofiji Hajdeger rukovodi tezom o više različitih prostornosti, ali se sada radi o razlikama *unutar* kategorijalne prostornosti. Hajdeger detaljnije ispituje kategorijalnu prostornost kao takvu, te uočava da ni ona nije homogena i da se, kao fenomen, pokazuje različito s obzirom na različita bivstvjuća. Posledično, sada moramo govoriti o *prostornosti stvari*, *prostornosti tvorevine* i *prostornosti dela* i tome slično, i to tako da ih razumemo kao kvalitativno različite.

Imajući u vidu da se te prostornosti ne mogu zahvatiti drugačije do zahvatanjem fenomena stvari, tvorevine i dela – da se njihovi osobeni kvaliteti ne mogu *a priori* predvideti – dolazimo do sledećeg i ključnog Hajdegerovog poteza. Primarni fenomeni su u ovom slučaju *fenomen stvari*, *fenomen tvorevine* i *fenomen dela*; tek njihovim detaljnijim razmatranjem moglo bi se doći do sa njima datih *fenomena prostornosti stvari*, *fenomena prostornosti tvorevine* i *fenomena prostornosti dela*. Kao fenomeni, bivstvjuća imaju primat: otuda se opravdava i naglasak na pojmu mesta, umesto na pojmu prostora.

³⁰ O značaju Hajdegerovog tematizovanja mesta, nasuprot prostoru, videti: Malpas, J. E., *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, str. 6.

³¹ Up. Villela-Petit, M., 'Heidegger's Conception of Space', in: C. Macann (ed.), *Martin Heidegger: Critical Assessments. Volume I: Philosophy*, Routledge, London, 1992, str. 129, 134.

³² Up. Young, J., *Heidegger's Later Philosophy*, str. 100, 117.

³³ Up. Villela-Petit, M., 'Heidegger's Conception of Space', str. 91.

Naime, ako prostor ne razumemo kao apstraktni okvir za mesta kao lokacije, onda se mesto mora vezati za ono što ga „ispunjava”, bivstvjuće. Mesto izjednačavamo sa bivstvjućim, koje se, pak, pokazuje kao *mesno* i *prostorno*; karakter njegovog bivstvovanja uslovljava i karakter sadatog mesta i prostornosti. Time se pokazuje i poreklo razlika unutar kategorijalne prostornosti: one su posledice različitih načina bivstvovanja ovih bivstvjućih. Isto važi i za njihovu prethodnu nivelaciju – i njeno poreklo je u načinu razumevanja bivstvovanja ovakvih bivstvjućih. Tako Hajdeger u predavanju *Stvar* kaže: „Budući da reč 'stvar' u jeziku zapadne metafizike znači ono što uopšte i na neki način jeste nešto, značenje naziva 'stvar' menja se shodno tumačenju onoga što jeste, to jest – bivstvjućeg”.³⁴

Za razliku od ranih pozicija, koje kategorijalnim bivstvjućima pripisuju karakter *priručnosti* i *predručnosti*, u poznim radovima Hajdeger insistira na njihovim različitim i nesvodivim načinima bivstvovanja, u toj meri da je donekle i upitno da li je primereno za sve njih koristiti pojam kategorijalnosti. Dakle, stvar, tvorevina i delo imaju posve različite načine bivstvovanja, te zahtevaju i zasebne ontološke analize.

Štaviše, ovi nazivi predstavljaju samo neophodna teorijska uopštavanja, čak i za Hajdegera samog; na delu su uvek konkretna bivstvjuća, individualna i neponovljiva, koja predstavljaju i zasebne fenomene. O tome Hajdeger posebno svedoči prilikom tumačenja umetnosti: ona nikada nisu orijentisana na umetnost uopšte, već su uvek uzemljena tumačenjem nekog konkretnog dela – slike Van Goga (Vincent van Gogh) na primer. Nijedno od njih se, dakle, ne tretira kao instanca umetnosti ili stvaralaštva određenog autora, već kao fenomen za sebe. Razlog zbog kog se ovakav postupak daleko češće sreće u slučaju pitanja o umetnosti možemo tražiti u već pomenutoj funkciji tog pitanja u pogledu izgradnje novog načina filozofskog mišljenja.

Ovakva veza kategorijalnih bivstvjućih i njihove prostornosti bi trebalo da obezbedi nov način njihovog promišljanja. Mišljena otuda, ontološka diferencija takođe se pokazuje u drugačijem svetlu, jer

---

³⁴ Хайдегер, М., „Ствар”, стр. 140-141.

Hajdeger cilja na radikalnije mišljenje bivstvovanja, neuslovljeno perspektivom koju nudi neko odabrano bivstvujeće; u tom smislu on govori o *bystvovanju* (*Seyn*), a ne o *bivstvovanju* (*Sein*). Tako on kaže: „Pitanje o razlici bitka i bića ovdje ima sasvim drukčiji karakter nego u području pitanja provodnog pitanja (ontologije)”, kao i „sada se mora postaviti i pojmiti i 'razlikovanje' bytka i bića, te sve ono što se na tom razlikovanju temelji, ukoliko na 'stranu' bićevnosti pada sve 'kategorijalno' i 'ontološko’”.³⁵

Shodno tome, promenu sagledavanja kategorijalnih bivstvujućih treba situirati spram promene ontološke diferencije. Za to Hajdeger daje sledeće naznake: „No ne ostaje li uprkos tome neki put, bar pripremni, da se na način 'ontologija' različitih 'područja' (priroda, povijest) stvori neki vidokrug bitkovnog nabačaja i tako postane moguće iskusiti ta područja na nov način? Tako nešto može postati nužno kao *prijelaz*”.³⁶ Slično: „No gdje biljka, životinja, kamen i more i nebo postaju bivstvujući, a da ne otpadaju u predmetnost, tu vlada izmaknuće (uskraćivanje) bytka, on kao izmaknuće”.³⁷

Ove naznake pokazuju da je u poznoj filozofiji zaista na delu pokušaj da se kategorijalna bivstvjuća misle u otklonu od tradicije (prevladavanje metafizike), ali i u radikalnijem zahvatu od fundamentalne ontologije. Kada pominje predmetnost, Hajdeger cilja na tradicionalni način njihovog sagledavanja; o tome on detaljnije govori u predavanjima *Pitanje o stvari* iz 1935-1936. godine, kao i u predavanjima *Uvod u metafiziku* iz 1935. godine, gde se, između ostalog, pokazuje i da ideja pripadnosti mesta i stvari potiče iz antičke misli.³⁸

Nov pristup podrazumeva da se o kategorijalnim bivstvjućima misli s obzirom na *Seyn*, što je određeno *pitanjem o istini bivstvovanja*. Stoga nov način sagledavanja treba povezati sa pitanjem o istini, što Hajdeger, naročito u *Prilozima filozofiji*, razvija pod pojmom *sklanjanja*

³⁵ Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 217, 240.

³⁶ Up. *Ibid.*, str. 229.

³⁷ Up. *Ibid.*, str. 245.

³⁸ Up. Хајдегер, М., *Питање о ствари/Кантова теза о битку*, str. 100-101; Хајдегер, М., *Увод у метафизику*, str. 64-65.

(*Bergung*).³⁹ Tako on kaže: „Njegova istina [istina događaja (*Ereignis*) – prim. U. P.], tj. sama istina kao takva, biva samo u sklanjanju kao umjetnost, mišljenje, pjesništvo, čin”.⁴⁰

Navedeni citati ukazuju i na to da se pojmovni okvir kategorijalnih bivstvjućih ne rasipa samo na stvar, tvorevinu i delo. Naprotiv, isto je zamislivo i za biljku, životinju, kamen, nebo i more; kasnije Hajdeger govori i o građevini, skulpturi, slici i tome slično. Budući da nam ovde nije cilj da svako od njih analiziramo prema njemu svojstvenom načinu bivstvovanja, ove razlike, koje impliciraju stari fenomenološki pojam *regionalnih ontologija*, ostavićemo po strani. Vredi primetiti da se tim dovodi u pitanje i sama ideja regionalnih ontologija kao ontologija.⁴¹

Pojam sklanjanja označava vezu bivstvovanja u smislu *Sein* i pojedinačnih bivstvjućih. On upućuje na *povesno mišljenje bivstvjućih*: ukoliko tradicija filozofije nije uspevala da razlikuje bivstvovanje bivstvjućih i bivstvovanje kao takvo – ukoliko je fundamentalna ontologija razlikovala ove dve perspektive, ali je odlikovala tubivstvovanje – u poznoj misli Hajdeger napušta obe strategije i pokušava da izgradi novu. Takođe, i za poznu filozofiju važi stav da se bivstvovanje kao takvo ne može „pronaći” u stvarnosti, kao da je ono neko bivstvjuće; stoga, mišljenje istine bivstvovanja mora biti u nekoj vezi sa mišljenjem bivstvjućih. Ipak, ta veza nije jednosmeran hod od bivstvjućeg ka njegovom bivstvovanju, a otuda ka bivstvovanju kao takvom. Naprotiv, bivstvovanje bivstvjućeg sada se posmatra kao mesto otvaranja i zahvatanja bivstvovanja kao takvog (*Sein*), dok se samo to bivstvovanje razume kao dostupno tek s obzirom na mnogobrojna i različita mesta sopstvenog otvaranja, odnosno događanja (*Ereignis*).⁴²

---

³⁹ Up. von Hermann, F.-W., *Wege ins Ereignis*, str. 96.

⁴⁰ Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 215.

⁴¹ Up. Hajdeger, M., „Увод за 'Шта је метафизика?'”, у: *Путни знакови*, Плато, Београд, 2003, str. 336-337.

⁴² Up. von Hermann, F.-W., *Wege ins Ereignis*, str. 113; Kockelmans, J. J., *On the Truth of Being*, str. 57.

Rečju, pristup bivstvovanju (*Sejn*) mora ići iz više različitih perspektiva, a njihovo uklapanje predmet je ispitivanja u celini Hajdegerove pozne misli. Istovremeno, odnos bivstvjuće – *Sejn* razume se kao osciliranje (*Gegenschwung*), kao hod koji ide tamo-amo, bez jasno definisane krajnje tačke, a ne kao linearni hod od početne do zaključne tačke puta koji treba preći.⁴³ Pojam sklanjanja upućuje upravo na ovako shvaćen odnos bivstvjućeg i *Sejn*, te Hajdeger kaže da „tek u sklanjanju biće postaje *bivstvjućim*“.⁴⁴ Kada je reč o odnosu sklanjanja i istine, on kaže da „istina uvijek biva kao neko sklonjeno istinito“.⁴⁵ Radi se o tome da: „Prepiranje prijepora stavlja istinu u djelo, u pribor, izkusuje je kao stvar, provodi je u činu i žrtvi“.⁴⁶

Drugim rečima, ono što se zahvata na fenomenu nekog bivstvjućeg je *istina tog bivstvjućeg*, ali time i *istina sama* (odnosno *Sejn*), te je svako pojedinačno bivstvjuće istovremeno i svedočanstvo i ovaploćenje svega navedenog.⁴⁷ Ukoliko bismo otuda pokušali da mislimo ka istini bivstvovanja, to znači da fenomen bivstvjućeg moramo uvažiti kao izrazito kompleksan i višestruko strukturiran. U detalje te strukture ovde ne možemo zalaziti; ipak, ponudićemo objašnjenje funkcije pojma prostora u vezi sa navedenim pitanjima.

Osvrnućemo se na Hajdegerove interpretacije metafizike iz *Uvoda u metafiziku*. On kaže: „Viđena <polazeći> iz suštine prostora, razlika između pojavljivanja i pojavljivanja je ova: pojavljivanje u prvom i pravom smislu zauzima, kao sabrano samoodvođenje-do-stajanja <samo-uspostavljanje>, prostor, osvaja ga tek, <naime> kao tako tu stojeće ono sebi stvara prostor, izdejstvovava sve što u njega spada, i samo se naknadno ne obrazuje. Pojavljivanje u drugom smislu

---

⁴³ Hajdeger to posebno ilustruje na primeru tubivstvovanja, ali mi verujemo da isto važi i za kategorijalna bivstvjuća. Up. Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 211.

⁴⁴ Up. *Ibid.*, str. 294.

⁴⁵ Up. *Ibid.*, str. 323.

⁴⁶ Up. *Ibid.*, str. 322.

⁴⁷ Up. Ridling, Z., *The Lightness of Being. A Comprehensive Study of Heidegger's Thought*, Aceso Foundation, Kansas City, 2001, str. 536-537.

iz-stupa samo iz nekog već gotovog prostora i putem gledanja se opaža u već čvrstim protezanjima toga prostora”.⁴⁸

S obzirom na kontekst rasprave, pojam pojavljivanja bi trebalo shvatiti dvoznačno: kao ontološki pojam, čijom analizom Hajdeger polaže računa o putevima nastanka metafizike, ali i kao uže metodski pojam, vezan za fenomenologiju i shvatanje fenomena; vezu fenomenologije i ontologije Hajdeger tvrdi još u *Bivstvovanju i vremenu*.⁴⁹ Ako to imamo u vidu, citat pokazuje dve mogućnosti razumevanja prostora: prva se tiče onoga na šta Hajdeger cilja sa poznim radovima, dok se druga odnosi na ono što se želi prevazići. Novo razumevanje prostora pokazuje da se *pojavljivanje pokazuje istovremeno i zajedno sa prostorom*, koji je time i dat, i obrnuto – iz karaktera prostornosti može se sagledati i karakter njim uspostavljenog pojavljivanja. Slobodnije rečeno, prostor se pojavljuje isključivo kao nekakav fenomen, dok se određeni fenomen uvek pokazuje u nekakvoj prostornosti.⁵⁰

Takođe, ako imamo u vidu da u istom predavanju Hajdeger ukazuje na izjednačavanje bivstvovanja bivstvujućih sa njihovom prezencijom u tradiciji, citat zapravo pokazuje da je pojavljivanje mišljeno kao datost bivstvovanja bivstvujućeg. Otuda sledi da je ona neraskidiva od prostornosti, da se pojavljuje kao „uprostorena”. U istom predavanju Hajdeger istinu mišljenu kao *neskrivenost* izjednačava sa prostorom koji je „uspostavljen za pojavljivanje onoga što biva”.⁵¹

Ovu naznaku možemo povezati sa prethodnim nalazima. Naime, ako je pitanje bivstvovanja tubivstvovanja u fundamentalnoj ontologiji sagledavano s obzirom na njegov „smisao” – vremenitost, pitanje bivstvovanja kategorijalnih bivstvujućih u poznim radovima se, u sličnom duhu, sagledava spram pitanja prostora. Prostor ima ulogu „smisla”

---

⁴⁸ Хајдегер, М., *Увод у метафизику*, стр. 165.

⁴⁹ Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, стр. 29-30; von Hermann, F.-W., *Wege ins Ereignis*, стр. 131-132.

⁵⁰ Naznake za ovakvo promišljanje pojma fenomena i same fenomenologije iznova su date još u *Bivstvovanju i vremenu*. Up. Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, стр. 420.

⁵¹ Up. Хајдегер, М., *Увод у метафизику*, стр. 171; Ridling, Z., *The Lightness of Being*, стр. 538.

bivstvovanja kategorijalnih bivstvujućih, a pošto je pitanje o smislu zamenjeno pitanjem o istini, uloga prostora je vezana za istinu, a ne za smisao.⁵² Uopšteno govoreći, to znači da istinu bivstvovanja ovih bivstvujućih treba tumačiti s obzirom na njihovu prostornost.

Dva preciziranja su ovde neophodna. Najpre, pojmovi prostora i prostornosti u poznim radovima ne stoje samostalno, već su oni jedan od momenata fenomena vreme-prostora. To znači da se istina kategorijalnih bivstvujućih ne može zahvatiti bez vremenske dimenzije: iako je očekivano da se vreme stavi na stranu tubivstvovanja, a prostor na stranu kategorijalnih bivstvujućih, na delu je jedinstvo oba u oba navedena slučaja. O tome će Hajdeger govori i konkretno: jedan od tipičnih slučajeva je naglašavanje *sveta istorijskog naroda*, jednog aspekta ontološke konstitucije umetničkog dela (hrama) u *Izvoru*.⁵³ Takođe, preplitanje prostora i vremena odgovara ravnopravnosti više pripremnih i pomoćnih pitanja u poznim radovima. Ciljamo na ravnopravnost pitanja o tubivstvovanju i kategorijalnim bivstvujućima, ali i na sva pitanja dobijena rasipanjem homogenog razumevanja kategorijalnosti: pitanje o stvari, pitanje o umetnosti (delu), pitanje o tehnici (tvorevina), itd.

Drugo preciziranje tiče se same prostornosti bivstvujućih, koja se sada tretira kao mesto (*Ort*) i identifikuje sa bivstvujućim. To znači da njihova istina zavisi od načina na koji će se pokazati njihova prostornost, drugačije od slučaja do slučaja – različito kod umetničkog dela u odnosu na tvorevinu, ili u slici u odnosu na skulpturu. Od ključnog značaja je da usvojimo mnogovrsnost različitih prostornosti kategorijalnih bivstvujućih, jer upravo ona predstavlja način njihovog promišljanja u poznim radovima.

Nju možemo ilustrovati na sledeći način. Ukoliko se na nekoj slici, na primer, likovnim sredstvima može prikazati izvor svetlosti, tako što se prikazuje prostor koji on osvetljava, onda bi kao izvor takve svetlosti i njom ocrtane prostornosti trebalo razumeti upravo istinu pojedinačnog bivstvujućeg. Dalje, pošto se u saobraćanju sa stvarnošću ne susrećemo

---

⁵² O vezi smisla i istine bivstvovanja videti i: Хајдегер, М., „Увод за 'Шта је метафизика?'”, str. 334.

⁵³ Ур. Хајдегер, М., „Извор уметничког дела”, str. 28; Heidegger, M., *Prilozi filozofiji*, str. 215-216.

samo sa jednim, već sa mnogim bivstvjućima, njeno zahvatanje zapravo predstavlja ukrštanje velikog broja takvih svetlosnih područja. Rezultirajuća igra svetlosti mogla bi biti zahvaćena kao jedinstvena i homogena svetlost, unutar koje se jednako vide (i ne vide) njom osvetljena bivstvjuća; ovo bi odgovaralo novovekovnoj tradiciji mišljenja prostora. Ipak, zadatak je da se, uprkos takvoj iluziji, razotkriju sva pojedinačna svetlosna područja, njima specifični kvaliteti osvetljenja, kao i mesta odakle ona potiču.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analize koje smo sprovedi imale su za cilj da pitanje o kategorijalnim bivstvjućima istaknu kao značajnu temu Hajdegerove pozne misli. Shodno primatu tubivstvovanja i vremena iz ranih radova, ova perspektiva omogućava da se jasnije sagleda karakter Hajdegerovog okreta; otuda smo našu raspravu vezali za period tridesetih godina XX veka, te je sprovodili ukazivanjem na razlike ranih i poznih pozicija.

Analize, najpre, ukazuju na to da se poznio mišljenje mora razumeti kao multifokalno, odnosno spram višeznačnosti – a ne jedinstvenog ili zajedničkog značenja pojma bivstvovanja. Upravo stoga je problem kategorijalnih bivstvjućih značajan, jer upravo on uvodi mnogovrsnost perspektiva: metodski gledano, svako od bivstvjućih sa kojima se susrećemo mogući je prohod ka bivstvovanju, što odgovara kritici tradicije.

Hajdegerov postupak u ovako ocrtanom projektu ima dva kretanja. Prvo, kojim se u ovom radu nismo podrobnije bavili, hvata se u koštac sa različitim načinima bivstvovanja bivstvjućih; to je kontekst promišljanja umetničkog dela, tvorevine, građevine, stvari i slično. Drugi od njih, međutim, podrazumeva razmatranje uslova mogućnosti pod kojima se bivstvovanje kao takvo može zateći s obzirom na bivstvjuća. Navedeno Hajdeger ne sprovodi eksplicitno, već tiho i imanentno, na način na koji on inače metode postupke ušiva u svoje misaono postupanje.

Reč je, naravno, o prostornosti kategorijalnih bivstvjućih. Kako smo pokazali, upravo pitanje prostornosti stvari, dela i tome slično znak je za netradicionalno razmatranje bivstvovanja tih bivstvjućih. Takav izbor je, nesumnjivo, i sam određen tradicijom, te je utoliko jasnije da je na delu prevladavanje metafizike. Ipak, pošto je u pitanju prevladavanje, jasno je i

da pojam prostora mora ovde biti oslobođen za svoja nova i nestandardna značenja. Ona se, pak, orijentišu oko primata mesta, kao i oko veze mesnosti i načina bivstvovanja kategorijalnih bivstvujućih.

Navedeni momenti jasno ukazuju i na mogućnosti dalje razrade ove tematike. Tako možemo istraživati nov smisao prostora, što je tema od odlučujućeg značaja za razumevanje pozne filozofije (topologija). Isto tako, veza kategorijalnih bivstvujućih i mesta morala bi zadobiti zasebnu tematizaciju, kao i pitanja o nesvodivim načinima bivstvovanja ovakvih bivstvujućih. Ipak, smatramo da su poslednje dve perspektive neraskidive, odnosno da se pitanje o mestu ne može sagledati u apstraktnom potezu, ma koliko da je ono srž novog razumevanja prostornosti. Naprotiv, ono bi se moglo postaviti samo spram zasebnih perspektiva, kao pitanje o mestu umetničkog dela – koje se rasipa na pitanja o mesnosti hrama, mosta, skulpture, slike itd., pitanje o mestu stvari, pitanje o mestu tvorevine i slično. Naknadno povezivanje ovih perspektiva bi, svakako, moglo biti pitanje za sebe, ali ono bi, time, podrazumevalo i dublje zalaženje u multifokalnost poznog Hajdegerovog mišljenja.

Kako god da stvari stoje sa ovim problemima, čini se nesumnjivim da je njihov glavni motiv veza bivstvovanja (*Seyn*) i pojedinačnih bivstvujućih, odnosno *sklanjanje*. Ili, kako Hajdeger to kaže: „Ako mislimo o stvari kao stvari, tad suštinu stvari pošteđujemo sklanjajući je u područje iz kojeg nam se pokazuje”.⁵⁴ Pitanje o stvari, stoga, treba razumeti kao jedno od odlučujućih pitanja Hajdegerove pozne misli – kao pitanje koje ukazuje i unapred i unazad, koje se pokazuje u jedinstvu i mnoštvu svojih značenja istovremeno, te koje i metodski implicira uspostavljanje novih odnosa temeljnih, vodećih i pripremnih pitanja. U tom pogledu, smatramo, pitanje o stvari u malom ocrta karakter poznog Hajdegerovog mišljenja načelno, a razrešavanjem njihovog odnosa, čini se, otvaraju se mnogobrojni putevi njegovog daljeg i fokusiranijeg tumačenja.

---

⁵⁴ Хајдегер, М., „Ствар”, стр. 144.

LITERATURA

- Heidegger, M., „Seminar in Le Thor 1969”, in: *Seminare*, GA 15, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1986.
- Heidegger, M., *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988.
- Хајдегер, М., *Увод у метафизику*, Ейдос, Врњачка Бања, 1997.
- Хајдегер, М., „Питање о техници”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999.
- Хајдегер, М., „Превладавање метафизике”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999.
- Хајдегер, М., „Ствар”, у: *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999.
- Хајдегер, М., „Извор уметничког дела”, у: *Шумски путеви*, Плато, Београд, 2000.
- Хајдегер, М., „Увод за 'Шта је метафизика?'”, у: *Путни знакови*, Плато, Београд, 2003.
- Heidegger, M., *Prilozi filozofiji. Iz događaja*, Naklada Breza, Zagreb, 2008.
- Хајдегер, М., *Питање о ствари/Кантова теза о битку*, Плато, Београд, 2009.
- von Hermann, F.-W., *Heideggers Philosophie der Kunst. Eine systematische Interpretation der Holzwege-Abhandlung „Der Ursprung des Kunstwerkes”*, Vittorio Klosterman, Frankfurt am Mein, 1994.
- von Hermann, F.-W., *Wege ins Ereignis. Zu Heideggers, Beiträgen zur Philosophie*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1994.
- Kockelmans, J. J., *On the Truth of Being. Reflections on Heidegger's Later Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington, 1984.
- Malpas, J. E., *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, The MIT Press, Cambridge, 2006.
- Pöggeler, O., *Heidegger u svom vremenu*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
- Villela-Petit, M., 'Heidegger's Conception of Space', in: C. Macann (ed.), *Martin Heidegger: Critical Assesments. Volume I: Philosophy*, Routledge, London, 1992.
- Ridling, Z., *The Lightness of Being. A Comprehensive Study of Heidegger's Thought*, Acess Foundation, Kansas City, 2001.
- Sharr, A., *Heidegger for Architects*, Routledge, London, 2007.
- Young, J., *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

UNA POPOVIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

THE QUESTION OF THE THING: HEIDEGGER ON CATEGORIAL BEINGS

Abstract: This paper is about the problem of understanding of non-human beings in Heidegger's philosophy during 1930's. My point is to stress the importance of this problem is in Heidegger's later philosophy, in comparison to his early thought. I will try to show that 'thing' is the main Heidegger's notion denoting categorial kind of beings. I will also present the problem of space as the key perspective for the interpretation of categorial beings. The results of these analyses should enable further and more precise interpretation of particular topics of Heidegger's thought, such as question of artwork, of thing, of building, etc.

Keywords: Martin Heidegger, thing, categorial beings, space, place

Primljeno: 31.8.2021.

Prihvaćeno: 1.11.2021.